

УДК 327 (477) (470+571)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті автор визначає основні напрями українсько-російського міждержавного співробітництва на початку ХХІ ст. та аналізує проблеми співпраці між Україною та Російською Федерацією у політичній і гуманітарній сферах

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, українсько-російські відносини, політичне співробітництво.

У світі знайдеться не так багато народів, долі яких були б настільки переплетені, як у російсько-українського. З моменту проголошення Російською Федерацією та Україною у 1990-1991 рр. про свій суверенітет та незалежність, розвиток двосторонніх взаємин виступає важливим напрямом у зовнішній політиці обох держав. Не випадково 2002 р. було проголошено Роком України у Росії, а 2003 р. – став Роком Росії в Україні, що надало взаємодії держав нового імпульсу. Непроста політична ситуація в Україні наприкінці 2004 р., пов'язана із виборами президента держави, безпосередньо торкнулася інтересів Російської Федерації і тим самим ще раз показала глибину та складність взаємовідносин двох держав. У 1990-ті роки спільність історичного минулого двох народів, об'єктивна взаємна зацікавленість Росії та України одна в одній доповнилася різним розумінням ними свого місця та ролі у сучасному світі, який кардинально змінився. В умовах появи нових реальних джерел загроз не тільки національного, але і глобального масштабу державам довелося переглядати свої концептуальні погляди на формування системи регіональної та національної безпеки, віддавати тій чи іншій її моделі пріоритет. Відбулося переосмислення й структури взаємовідносин

**КУХТА І.П.
Надзвичайний
і Повноважний
Посол України
в Республіці
Вірменія**

як зі світовими лідерами, так і суміжними країнами. Реалії життя вимагали прагматичного підходу, який досить часто йшов врозріз із історичними традиціями. У зв'язку з цим українсько-російські стосунки новітнього часу набули неоднозначного, суперечливого характеру, особливо у політичній та гуманітарній сферах.

Проблема українсько-російських відносин виходить далеко за межі взаємин лише двох країн. Впливаючи на долю багатьох інших народів і держав, передусім європейських, вона набуває більш чіткого регіонального виміру. У зв'язку з цим об'єктивна оцінка досягнутого рівня міждержавної взаємодії України та Російської Федерації дозволяє по-новому розставити геополітичні акценти в регіоні, підтвердити та зафіксувати факт суттєвої зміни геостратегічного становища обох держав. До того ж, незважаючи на проголошене у травні 1997 р. стратегічне партнерство в українсько-російських міждержавних відносинах, у них на початку ХХІ ст. спостерігався значний потенціал напруги та конфліктності, відчувалося дистанціювання, а іноді й відчуження, що не могло розцінюватися як нормальний стан взаємин двох демократичних держав, котрі прагнуть стати повноправними членами світової спільноти.

На сучасному етапі керівництво Російської Федерації та України прагне знайти оптимальний варіант двостороннього співробітництва, адже взаємовигідне і конструктивне співробітництво з Російською Федерацією якнайповніше відповідає національним інтересам нашої держави та враховує особливості сучасної політико-безпекової ситуації в регіоні. Саме така співпраця за своїм змістом і значенням є однією із визначальних складових комплексного підходу в проведенні зовнішньополітичної діяльності України¹. Водночас дослідження історичного досвіду діяльності керівництва України та Росії по формуванню взаємовигідної моделі відносин на початку ХХІ ст. сприятиме можливості прогнозування її майбутнього вигляду.

Зазначена тема за актуальністю займає одне з провідних місць серед питань безпеки Української держави, тому дослідженню українсько-російських відносин присвячено чимало наукових праць. Серед них слід виокремити монографії авторського колективу провідних українських учених і політиків «Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива»², «Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2004»³, дослідження С. Кульчицького «Україна і Росія: переваги і небезпеки «особливості відносин»⁴, Б. Парахонського «Українсько-російські відносини: злети та падіння»⁵, низку статей науковців і експертів (зокрема В. Горбуліна⁶, В. Петровського⁷, Л. Чекаленко⁸) у таких виданнях, як «Національна безпека і оборона», «Стратегічна панорама», «Зовнішні справи», «Нова політика», «Політія» тощо.

У даній статті автор поставив собі за мету визначити основні напрями та проаналізувати проблеми російсько-українського міждержавного співробітництва у політичній та гуманітарній сферах на початку ХХІ ст.

Українсько-російські відносини на дипломатичному рівні було встановлено 14 лютого 1992 р. і спочатку вони регулювалися Договором про основи відносин між двома країнами від 19 листопада 1990 р. Базовий Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною й Росією підписано 31 травня 1997 р. у Києві під час візиту Б.Сльцина в Україну. Після обміну ратифікаційними грамотами в Москві 1 квітня 1999 р. Договір було введено в дію. Паралельно йшов процес підписання (28-31 травня 1997 р.) і затвердження базових угод по Чорноморському флоту, які набули чинності 6 липня 1999 р. У березні 2000 р. відбулося підписання низки додаткових угод з питань діяльності Чорноморського флоту РФ на території України. Під час державного візиту українського Президента України до Москви 27 лютого – 1 березня 1998 р. було підписано Програму довгострокового економічного співробітництва до 2007 р., яка стала основою подальшого розвитку торговельно-економічних відносин між обома країнами.

Однак незважаючи на такі позитивні моменти, представляючи 2 жовтня 2000 р. на колегії МЗС України нового міністра закордонних справ Президент України Л.Кучма заявив: «Потрібно нарешті знайти ефективний алгоритм відносин із Росією, орієнтований не на конфронтацію, а на взаємовигідне співробітництво»⁹. Дана заява свідчила про те, що, незважаючи на політичний діалог на найвищому рівні, інтенсивні взаємини глав держав, рад, урядів на всіх рівнях українсько-російські контакти по ряду напрямів почали заходити у глухий кут.

Можна погодитися із експертом Центру Разумкова М. Пашковим стосовно того, що на початку ХХІ століття пошук нового алгоритму взаємовідносин між Україною та Російською Федерацією зосередився на¹⁰:

- 1) нарощуванні інтенсивності діалогу;
  - 2) оновленні діючих двосторонніх механізмів (прем'єрам було доручено «пожвавити» роботу Змішаної українсько-російської комісії зі співробітництва, у роботі якої після вересня 1999 р. виникла річна «пауза»);
  - 3) модернізації економічних відносин (в Україні була створена робоча група з розробки пропозицій стосовно поглиблення економічних контактів з РФ);
  - 4) налагодженні неурядових контактів (згодом відбулися бізнес-форуми в Харкові, Одесі).
- У ході візиту Президента РФ В. Путіна до Києва 16 квітня 2000 р. відбулися переговори з Президентом України Л. Кучмою щодо основних питань взаємних відносин. Ключовим питанням

упродовж 2000 р. була українська заборгованість за російський газ. Тривалі переговори на експертному й міжурядовому рівнях так і не призвели до погодження позицій. Лише на зустрічі президентів обох країн у Сочі 16 жовтня 2000 р. вдалося знайти більш або менш взаємоприйнятний варіант вирішення проблеми.

Під час робочого візиту до Москви тодішнього глави українського уряду В. Ющенка 17 листопада 2000 р. українська сторона зобов'язалася вжити заходів для уникнення несанкціонованого відбору російського газу, який транспортується територією України. Російська сторона поставила умову підвищення Україною вивізного мита на експорт газу і, у свою чергу, зобов'язалася сприяти поставкам туркменського газу в Україну. У ході грудневого 2000 р. візиту Президента України до Москви було підписано дві угоди про співпрацю обох країн у газовій сфері.

Спробою надати нового імпульсу двосторонньому співробітництву стала зустріч двох президентів у Дніпропетровську (лютий 2001 р.), під час якої було підписано 16 міждержавних, міжурядових і міжвідомчих угод, серед яких «Спільну заяву з питань розширення співробітництва у галузі авіаційної і ракетно-космічної техніки», Меморандум про співробітництво в галузі енергетики, Програму міжрегіонального та прикордонного співробітництва України і Росії на 2001-2007 рр. тощо. За результатами зустрічі було проголошено про «зміну якості відносин» (зокрема з російської сторони заговорили про прагматизм і «технологізацію» українсько-російського співробітництва¹¹).

Посилення інтенсивності відносин між Україною і Росією навесні 2001 р. можна пов'язати як з економічною активністю Росії, так і з послабленням позицій України через загострення внутрішньополітичної ситуації. Можна погодитися із думкою українського есперта В. Бадріа, який зазначав, що «створення транзитного «електричного» коридору й помітне розширення оборонних зв'язків на тлі впевнених політичних гарантій Кремля виявилися вельми доречними для дедалі слабших важелів правління тодішньої української влади. Небагатослівний осуд західними партнерами подій в Україні підштовхнув її до більш тісного співробітництва з Росією, яка виявилася у цій ситуації більше, ніж прагматичною»¹².

Не меншою, а то й більшою інтенсивністю вирізнявся розвиток українсько-російських відносин влітку 2001 р. Відвідування В. Путіним Чорноморського флоту 29 липня 2001 р. стало першим відвідуванням Президентом Росії Севастополя. Свідченням посилення уваги російського керівництва до України стала участь В. Путіна у святкуванні 10-ї річниці незалежності України 24 серпня 2001 року.

У подальшому керівники урядів України і Росії 4 жовтня 2001 р. підписали угоду, яка передбачала реструктуризацію українського боргу за

російський газ на 12 років із трирічним пільговим періодом. Рішення було скріплено підписанням протоколу щодо підходів у питаннях транзиту газу через Україну під час візиту віце-прем'єра російського уряду В.Христенка до Києва 26 грудня 2001 р. 9 червня 2002 р. під час робочого візиту Президента України до Санкт-Петербурга було підписано спільну заяву про стратегічну співпрацю двох країн у газовій сфері, яка передбачала створення на паритетних умовах консорціуму з управління і розвитку газотранспортною системою України за участю європейських газових компаній.

Таким чином, розвиток українсько-російських відносин на початку ХХІ ст. визначав прагматичний підхід обох сторін до їх формування, зорієнтованість на взаємовигідне, у першу чергу, економічне співробітництво.

Водночас у досліджуваній автором період Україні та Російській Федерації не вдалося налагодити ефективні механізми контактів між державно-політичними, бізнесовими та науковими елітами. Це неодноразово констатувалося на зустрічах представників політичних еліт обох країн¹³. Саме про дефіцит таких механізмів свідчить той факт, що учасники одеського українсько-російського ділового форуму (вересень 2002 р.) звернулися до президентів обох держав із пропозицією створити на міжурядовому рівні Раду експертів з питань економічного, політичного, наукового та культурно-освітнього співробітництва.

У цьому контексті привертають увагу й оцінки тодішнього Посла РФ в Україні В. Черномирдіна: на його думку, у відносинах між двома країнами склалася ситуація «інтелектуального відчуження»¹⁴. Слід додати, що такому «відчуженню» еліт сприяло й непродуктивне позиціонування російської влади щодо учасників парламентських виборів в Україні. Одним силам висловлювалася підтримка, а інші вважалися такими, що не сприятимуть зміцненню українсько-російських відносин. До числа останніх, потрапив, зокрема, блок «Наша Україна»¹⁵. Отже, з двостороннього діалогу «вилучалася» значна частина української національної еліти.

Стосовно позиції населення України щодо розвитку двостороннього співробітництва, то результати загальнонаціональних соціологічних досліджень Центру Разумкова, проведених упродовж 2000-2002 рр., свідчили про те, що частка громадян України, які вважали пріоритетним напрямом зовнішньої політики країни відносини з РФ, була досить стабільною і навіть поступово зростала, складаючи близько третини респондентів. Зокрема, за результатами дослідження, проведеного 18-28 жовтня 2002 р. (опитано 2000 респондентів віком від 18 років в усіх регіонах України) 32,9% опитаних вважали пріоритетним напрямом зовнішньої політики України відносини з Росією; 25,8% – відносини з країнами ЄС; 21,2% – від-

носини з країнами СНД; 5% – з США; 2,8% – з іншими країнами. Утрималися від відповіді – 12,3% респондентів. Для порівняння: за результатами досліджень, проведених у червні 2000 р. і в жовтні 2001 р. пріоритетність контактів з РФ відзначили відповідно 26% і 29% опитаних. Українські громадяни загалом позитивно ставилися до подальшого розвитку контактів з Російською Федерацією. (Такі позиції населення, попри ряд об'єктивних обставин, значною мірою зумовлюються і спільним історичним минулим, близькістю культур, родинними зв'язками¹⁶).

У цьому контексті цілком закономірним було створення у 2005 р. двосторонньої Українсько-Російської міждержавної комісії, очолюваної президентами двох країн, яка мала за мету запровадити інструмент ефективного подолання проблем у двосторонніх відносинах. До складу Комісії ввійшло ряд комітетів та підкомітетів, за якими чітко прослідковуються основні напрями та пріоритети міждержавної співпраці: Комітет з питань економічного співробітництва, Підкомітет з питань безпеки, Підкомітет з міжнародного співробітництва, Підкомісія з питань функціонування Чорноморського флоту Російської Федерації та його перебування на території України, Підкомітет з питань гуманітарного співробітництва.

На нашу думку на початку ХХІ ст. найбільш ефективною та позитивною в діяльності міждержавної Комісії можна оцінювати лише роботу Комітету з економічного співробітництва між Україною та Російською Федерацією. Вона була зосереджена на забезпеченні діалогу на рівні профільних Міністерств, глав урядів України та РФ. Успішною стороною діяльності Комітету можна вважати реалізацію спільних проектів відповідно до Програми українсько-російського співробітництва у сфері машинобудування, розширення виробничої кооперації, поглиблення співробітництва в галузі літакобудування, зокрема реалізації проекту з виробництва літаків Ан-124 та Ан-148, співробітництво в космічній галузі та космічної техніки, розвиток взаємодії у транспортній галузі тощо.

Фактично незадіяною у міждержавному діалозі, особливо після 2004 р., виявилась міжпарламентська взаємодія. Великою мірою на звуження можливостей інституційного співробітництва впливало протилежне тлумачення сторонами цілей функціонування спільних інституційних механізмів. Україна вбачала в них форум для змістовного обговорення і вирішення проблем. Для Росії вони носили здебільшого формальний характер без обов'язкового вирішення питань двостороннього співробітництва.

Не сприяли встановленню нормальних стосунків між Україною та Російською Федерацією сформовані заступником Голови Комітету Держдуми у справах СНД і зв'язках зі співвітчизниками К. Затуліним цілей зовнішньої політики Росії

щодо України. Перш за все, йдеться про умови збереження двосторонніх відносин шляхом переведення їх у статус «особливих» – фактично забезпечення українського зовнішньополітичного курсу, лояльного Москві. На думку російського парламентаря, з боку України єдино прийнятними для РФ кроками є¹⁷:

- офіційне проголошення і законодавче закріплення нейтрального, позаблокового статусу України;
- сприяння конституційному оформленню федеративного державного устрою України;
- надання російській мові статусу державної;
- збереження православної російсько-української єдності в лоні Московського патріархату.

Загалом українсько-російське гуманітарне співробітництво, як і будь яке інше, мало свої головні напрями. Це, у першу чергу, зв'язки в галузі освіти, науки, літератури, мистецтва та інформаційної сфери.

Слід констатувати, що проблемність у цій сфері набула хронічного характеру. Різні трактування сторонами історичних подій спровокували гострі політико-дипломатичні конфлікти. Дискусійною була і залишається тема забезпечення національно-культурних потреб українців в Росії і росіян в Україні.

Одним із пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності РФ на початку ХХІ ст. виступав захист і популяризація за межами країни російської мови, розширення простору «російського світу» та «єдиного гуманітарного простору», перш за все – у країнах СНД. Росія, володіючи значним (не співставним з українським) інформаційним потенціалом, продовжувала чинити на Україну тиск з метою зміцнення позицій російської мови, надання їй офіційного статусу. У мовну проблематику було привнесено політичний аспект, провокуючи постійні конфлікти (особливо у період виборчих кампаній в Україні), що загалом негативно позначалося на атмосфері двосторонніх взаємин.

На думку ряду експертів, український інформаційний простір був і продовжує залишатися об'єктом серйозного інформаційного впливу Росії. Враховуючи сучасну роль ЗМІ, доречним є висновок аналітиків Центру О. Разумкова: «ненормована та безконтрольна присутність в українському інформаційному просторі закордонних, передусім російських ЗМІ, утворила потужний канал впливу на свідомість українських громадян... він є інструментом просування на територію України інтересів сусідньої держави, використовується для забезпечення її ідеологічної та політичної присутності»¹⁸.

Погоджується з такою думкою і відомий український дослідник, академік НАН України М. Жулинський, який наголошує, що, на перший погляд, все розвивається в руслі процесів глобалізації та інтенсивного зростання ролі інформативного фак-

тора у світовій політиці XXI століття, а насправді Росія прагне формувати той єдиний інформаційно-комунікативний простір, у якому домінуватиме російська наднаціональна ідентичність. А отже й надалі розмиватиметься цілісність українського культурно-символічного простору, якої ми ще не досягли, передусім через непослідовну, невиразну, несистемну гуманітарну політику української влади¹⁹.

Очевидно, що цим успішно користувалася на рубежі тисячоліть Російська Федерація, яка значно активізувала зусилля, використовуючи легальні механізми реалізації політики СНД, на створення російської ідентичності на пострадянських теренах, у т.ч. на території України.

Надзвичайно важливою була і залишається спроба задіяти релігійний чинник в якості інструменту відносин між державами. Російська Православна церква як інституція виступає із намірами консолідації української духовної громади (електорального простору). Йдеться про фактичну підміну християнської ціннісно-духовної парадигми російськими орієнтирами. Таким чином, чітко прослідковується спроба апробації доктрини російського православ'я (що виступає у даному контексті ідеологом офіційної Москви), яка базується на необхідності спільного наслідування духовної спадщини Київської Русі, зокрема під час останнього свого візиту в Україну Патріарх Кирило висловився за необхідність подальшого розвитку взаємин українського, російського і білоруського народів, «які мають єдині історичні корені і духовну основу»²⁰.

Водночас дана політика РФ вступала у суперечність з таким стратегічним пріоритетом національної безпеки України, як «досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру»²¹.

У свою чергу система політичних відносин між Україною та Росією на межі XXI ст. суттєво ускладнювалася та й продовжує ускладнюватися низкою інших проблемних питань. Можна погодитися із думкою аналітиків із Національного інституту стратегічних досліджень, які зазначали, що найбільші суперечності у двосторонніх відносинах пов'язані з²²:

- неврегульованим питанням демаркації і делімітації державного українсько-російського кордону;
- відсутністю конструктивного діалогу з питань підготовки до виведення Чорноморського флоту РФ з місць його тимчасової дислокації на території України;
- розходженням позицій щодо процесу інтеграції на пострадянському просторі та негативним ставленням Росії до євроатлантичної інтеграції України;

- тенденціями формування негативного інформаційного фону співробітництва.

Одним із найбільш невизначених двосторонніх питань на початку XXI ст. було питання делімітації й демаркації кордону між Україною й Російською Федерацією. Хоча великий Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Росією було підписано 31 травня 1997 р. (Україна ратифікувала його в 1998 р., а Росія – у 1999 р.), вирішення питання кордонів відбувалося досить складно й уповільнено. Хоча Російсько-українська комісія зі співробітництва на той час заявила, що процес делімітації сухопутної ділянки кордону завершено, і внесла необхідні документи на ратифікацію угод у парламенти двох країн лише у червні 2003 р. президенти двох країн підписали Договір про українсько-російський державний кордон²³, який у так званому «пакеті» з іншими двосторонніми документами (на цьому наполягала Росія) синхронно обома парламентами – Верховною Радою України і Федеральними Зборами РФ – було ратифіковано у 2004 р.²⁴.

Проте, зважаючи на той факт, що російська сторона висунула низку претензій на українську територію в регіоні о. Тузла, сторони вирішили відкласти розгляд «складних територіальних питань» на більш пізній термін. Унаслідок цього з тексту договору про кордони було вилучено статті документа щодо визначення морської лінії між країнами, тобто морських кордонів. Можна припустити, що основною перешкодою на шляху врегулювання прикордонних питань для Росії став заявлений європейський вибір України, а саме: прийняття Верховною Радою України Закону про Меморандум співробітництва України з НАТО від 17 липня 2003 р., підписаний українським Урядом 9 липня 2002 р.²⁵.

Зауважимо, що проблема кордонів постійно перебувала в центрі уваги Міністерства закордонних справ України. Так, 19 травня 2003 р. було парафоровано важливий для обох сторін документ – декларацію про стратегічне партнерство, ратифікацію якого передбачали парламенти України й Росії; було підписано Атлас карт українсько-російського сухопутного кордону; активізувала роботу двостороння комісія співробітництва з питань кордону і питань зарубіжної власності; на порядку денному питання перебування Чорноморського флоту РФ на території України згідно з міжнародними правовими нормами, а також питання власності українських об'єктів берегової структури тощо²⁶.

Однак, незважаючи на зазначене вище, проблеми договірно-правового характеру між нашими країнами ще залишалися. Це пов'язано, перш за все, з тим, що роботи по демаркації кордону не були розпочаті. Так, лише в грудні 2005 р. указом Президента України була створена українська частина демаркаційної комісії, а російська була утворена ще пізніше. Водночас зрозуміло,

що в односторонньому порядку такі роботи не проводяться. Перше засідання українсько-російської міждержавної комісії за участю президентів України та Російської Федерації відбулося у Києві тільки у грудні 2006 р. По закінченню засідання прийнято політичне рішення про інтенсифікацію переговорного процесу для демаркації сухопутної ділянки сумісного кордону.

Також гостро стояло питання розмежування Азовського моря, північно-східної частини Чорного моря та Керченської протоки. Відповідні переговори ведуться з 1996 р., однак компромісу до цього часу також не досягнуто. Суть проблеми полягає у тому, що акваторія Азовського моря в радянський час не була делімітована у відповідності до норм міжнародного права та потребує розмежування лінією державного кордону на внутрішні води України та Росії як незалежних держав. На підтвердження цього можна навести слова Надзвичайного та Повноважного Посла України у Російській Федерації В. Сльченка, який зазначив, що «Україна вимагає визнання кордону відповідно до міжреспубліканського (адміністративного) кордону між УРСР та РСФСР, а російська сторона вважає, що в колишньому СРСР між союзними республіками адміністративний кордон по морю не встановлювався»²⁷.

Російські дипломати пропонують розмежувати акваторію Азовського моря за принципом пропорційності та комбінування методів побудови рівновіддаленої лінії. Однак це не відповідає українським політичним та економічним інтересам.

Таким чином на початку ХХІ ст. були визначені лише точки початку та закінчення українсько-російського державного кордону в Азовському морі, а експерти продовжували працювати над підготовкою консолідованого тексту проекту Договору між Україною та РФ про українсько-російський державний кордон в Азовському морі. Делегації домовилися умовно розділяти лінію розмежування в Азовському морі на північну, центральну та південну.

Стосовно Керченської протоки, то українська сторона вважає, що в Керченській протоці Україна та Росія також успадкували кордон з часів Радянського Союзу, та відповідно він має співпадати з лінією адміністративно-територіального поділу між УРСР та РСФСР. Двоєке трактування в цьому питанні може привести до проблем, яких необхідно не допустити.

У згаданій ситуації Україна опирається на положення міжнародного права, які стверджують: морські кордони держав проходять по зовнішніх лініях його територіальних вод, а відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. ширина територіальних вод мусить бути не більшою за 12 морських миль від лінії найбільшого відливу або прямих похідних ліній²⁸. Між протилежними і суміжними державами такі кордони на морі вважаються встановленими по серединній лінії, якщо

тільки між такими державами не укладено угоду про інше або діють інші спеціальні норми.

Позиція російської сторони зводилася до трьох варіантів врегулювання цього питання. Перший: недоречно встановлення державного кордону в акваторії Керченської протоки, достатньо статусу «історичних внутрішніх вод» України та Росії. Другий: провести кордон по узбережжю обох країн, а саму акваторію протоки залишити для спільного користування. Третій варіант полягав у тому, щоб виділити обом сторонам узбережні полоси від 0,3–0,5 морських миль, а іншу частину акваторії залишити знов-таки у спільному користуванні. Однак останній підхід від самого початку закладав на майбутнє серйозні міждержавні проблеми.

У травні 2008 р. на засіданні Підкомісії з питань Азово-Керченського врегулювання Підкомітету з міжнародного співробітництва Українсько-Російської міждержавної комісії та делегацій України й Російської Федерації з розмежування Азовського і Чорного морів та Керченської протоки була визначена спрощена серединна лінії Азовського моря, а також координати точок повороту цієї лінії та її графічне зображення. Незважаючи на це, у січні 2009 р. під час проведення 30-го раунду переговорів щодо визначення морської ділянки українсько-російського міждержавного кордону, російська делегація повернулася до своїх висхідних позицій, відстоюючи ідею спільного використання Керченської протоки і перенесення кордону у бік України.

Отже, на початку ХХІ ст. тривала і на даний час продовжує тривати кропітка робота на рівні експертів із пошуку взаємоприйнятних рішень. З огляду на позитивну налаштованість з обох сторін, зокрема висловлення міністра закордонних справ Росії С. Лаврова про те, що «обговорення делімітації морських просторів просувається достатньо успішно»²⁹, є усі підстави сподіватися, що наявні питання будуть вирішені в найбільшому майбутньому у дусі добросусідських стосунків.

На початок нового тисячоліття продовжувала зберігатися невизначеність стосовно підготовки виведення ЧФ РФ з території України. Передбачене двосторонніми домовленостями виведення ЧФ РФ мало стати масштабною подією і вимагало ретельної підготовки. Виходячи з цього, українська сторона пропонувала Росії розпочати консультації. Проте доводилося констатувати відсутність конструктивної відповіді російської сторони. Було узгоджено лише домовленості щодо погодження графіку проведення консультацій, засідань робочих груп з різних питань функціонування ЧФ РФ. Разом з тим на рівні Головного командування ВМФ РФ виголошувалася думка про доцільність та виправданість базування основних сил ЧФ РФ у Севастополі після 2017 р., що і стало на даний час реальністю, після підписання відомих Харківських угод. Можна припустити, що низький рівень забезпечення переговорного

процесу з означених питань у рамках Підкомісії з питань функціонування Чорноморського флоту Російської Федерації та його перебування на території України слід пояснити, перш за все, неготовністю російської сторони до розгляду і вирішення конкретних проблем і бажанням затягувати переговори з метою досягнення пролонгації перебування ЧФ РФ на території України. Лише цим можна пояснити той факт, що неодноразові пропозиції МЗС України про проведення повномасштабного засідання Підкомісії не підтримувалися російською стороною.

Важливим фактором у двосторонніх відносинах України і Росії була проблема регіональної інтеграції на пострадянському просторі. Для Росії питання впливу та контролю над процесами регіональної інтеграції на пострадянському просторі було і залишається у числі ключових зовнішньополітичних пріоритетів, оскільки РФ у різних формах, але цілеспрямовано й послідовно намагалася здійснювати політику, спрямовану на реінтеграцію республік колишнього СРСР. У цьому контексті на рубежі двох століть чітко простежувалися дві концепції ставлення до СНД: політична (російська) й економічна (українська). Загалом інтеграційний процес у межах СНД мав суперечливий характер. З одного боку, певна консолідація країн СНД давала змогу задовольнити взаємовигідні інтереси на основі багатостороннього співробітництва; забезпечувала політичну стабільність у міждержавних відносинах; надавала переваги у вирішенні таких глобальних проблем як екологія й енергетика. З іншого – все виразніше в інтеграційному потоці простежувалася домінуюча роль Росії, її бажання перетворити Співдружність незалежних держав на наддержавну структуру з міцними координуючими та виконавчими функціями; посилювався вплив на процеси консолідації військово-політичних та ідеологічних чинників; реальною залишалася загроза того, що економічна інтеграція в СНД не зможе забезпечити технологічного прориву і в перспективі призведе до консервації господарської, технічної та технологічної відсталості країн співдружності. З огляду на це Україна, цілком логічно, за основу своєї діяльності в межах Співдружності незалежних держав взяла концепцію інтеграції на «різних швидкостях», яка давала змогу зберігати незалежну позицію та реалізовувати національні інтереси. Лейтмотивом позиції Росії щодо політики на пострадянському просторі стало підписання 14 вересня 1995 р. Стратегічного курсу РФ з державами-учасницями СНД, в якому країни Співдружності незалежних держав проголошувалися сферою російських інтересів, оскільки саме в них (країни СНД – прим. автора) зосереджені російські життєві інтереси в галузі економіки, оборони та безпеки, захисту прав росіян, гарантування яких становить основу національної безпеки країни. Однак російська політика щодо Співдружності незалежних держав

не може бути оцінена однозначно. Вона залишалася суперечливою і відображала наявні у російській еліті розбіжності з цього питання.

Підсумовуючи зауважимо, що на початку XXI ст. стан російсько-українських взаємин і наявна договірна база давали можливість значно повніше реалізувати потенціал та національні інтереси обох країн. Досягнення цієї мети вимагало інтенсивної співпраці на різних рівнях, подальшого зміцнення довіри й взаємної поваги, розширення дружніх зв'язків і контактів між різними гілками влади, подолання перешкод на шляху всебічного й взаємовигідного співробітництва. Однак, досить часто переговорний процес нагадував «замкнене коло» незмінних питань. У взаємовідносинах Києва та Москви посилювалися негативні тенденції. На нашу думку це можна пояснити не стільки неузгодженістю позицій, скільки регресивною моделлю переговорного процесу, аритмією бюрократичних механізмів, заполітизованістю низки переговорних тем.

Основною причиною загострення українсько-російських відносин на початку XXI ст. стало фактичне зіткнення інтересів і цілей обох держав і, відповідно, протилежне бачення щодо підходів вирішення проблем. Якщо Україна прагнула використовувати всі можливі засоби дипломатичного та інституційного співробітництва і продовжувати процес європейської та євроатлантичної інтеграції, то Росія часто вдавалася до засобів жорсткого тиску за допомогою економічних, політичних та інформаційних інструментів впливу задля повернення України в «зону привілейованих інтересів» РФ.

Стосовно найбільш гострих проблем, то у політико-безпековій сфері між Україною та Російською Федерацією на початку XXI ст. на порядку денному були актуальними питання, які залишилися у спадок ще з періоду розпаду Радянського Союзу: делімітація та демаркація державного кордону та проблеми, пов'язані з тимчасовим перебуванням і виведенням ЧФ РФ з території України.

Стосовно економічної та гуманітарної сфер двостороннього співробітництва, то слід наголосити, що у них зберігався надзвичайно високий ступінь заполітизованості взаємин. На нашу думку, для того, щоб у майбутньому уникнути конфліктів у зазначених вище сферах суспільного життя, особливо в гуманітарній площині, актуальними завданнями для України і Росії повинні стати: а) деполітизація контактів; б) формування взаємовиважених підходів до вирішення мовної проблеми; в) професіоналізація діалогу з історичної тематики; г) розробка і впровадження неконфліктних, цивілізованих методів підтримки етнічних меншин на територіях обох країн; д) модернізація і розширення контактів у галузі науки, освіти, культури.

Таким чином повноцінне партнерство України і Росії може бути забезпечене лише на основі стратегічного планування, що забезпечить стабіль-

ність і прогнозованість двосторонньої взаємодії. Тому нова модель україно-російського партнерства повинна будуватися не на реакції, що запізнилася, не на подіях, що відбулися, як це мало місце раніше, а на основі визначення стратегії двосторонніх відносин на довгострокову перспективу, чітко формулювати загальні інтереси обох країн, фіксувати загальні позиції з актуальних міжнародних питань, визначати головні напрями

і сфери співпраці, виявляти можливі ризики і загрози національним інтересам, а також механізми їх зниження.

Будемо сподіватися, що нам спільними зусиллями вдасться подолати тимчасові негативні тенденції у двосторонніх відносинах, досягти справжнього стратегічного партнерства й використати всі можливості співпраці для процвітання українського та російського народів.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Українсько-російські відносини: прагматизм стратегічного партнерства // Зовнішні справи. – 2010. – № 9-10. – С. 6.
- ² Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. – К.: НІПМБ, 2001. – 624 с.
- ³ Україна: стратегічні пріоритети: Аналітичні оцінки. – 2004. – К.: НІСД 2004. – 344 с.
- ⁴ Кульчицький С. Україна і Росія: переваги і небезпеки «особливості відносин» / С. Кульчицький. Роздуми історика. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2004. – 112 с.
- ⁵ Парахонський Б. Українсько-російські відносини: злети та падіння / Борис Парахонський. – К.: Т-во «Знання» України, 2007. – 24 с.
- ⁶ Горбулін В.П. Українсько-російський тектонічний розлом / Горбулін В.П., Литвиненко О.В. // Національна безпека: український вимір. – К., 2009. – Вип. 6 (25). – С. 5-14.
- ⁷ Петровський В. В. Військово-політичний чинник сучасних українсько-російських відносин. Учені записки / В. В. Петровський. – Харків: Харківський гуманітарний ін-т, 2002. – Т.8. – С. 260-268.
- ⁸ Чекаленко Л. Формування нової моделі українсько-російських відносин на сучасному етапі глобалізації // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – 2004. – Вип.10. – С 34-39.
- ⁹ Виступ Президента Л.Кучми на засіданні колегії МЗС // Президентський вісник. – 2000. – 7-13 жовтня. – С. 4.
- ¹⁰ Пашков М. Україна-Росія: до нової формули співробітництва / Михайло Пашков [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=257.
- ¹¹ Інтерв'ю заступителя главы Администрации Президента РФ С Приходько // Интерфакс. – 2001. – 12 февраля.
- ¹² Бадрак В. Російський хук з допомогою України Москва завдає удару Вашингтону / Валентин Бадрак // Дзеркало тижня. – 2001. – № 7. – 17 лютого / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/23617?print=true>.
- ¹³ Матеріали російсько-українського круглого стола. – М.: Фонд «Российский общественно-политический центр», 2002. – С. 18.
- ¹⁴ За матеріалами УНІАН / УНІАН. – 2002. – 8 жовтня.
- ¹⁵ За матеріалами УНІАН / УНІАН. – 2002. – 25 березня.
- ¹⁶ Пашков М., Чалый В. Украинско-российские отношения: взгляд из Украины / М. Пашков, В. Чалый // Полития. – 2001. – №1. – С. 23.
- ¹⁷ Цит. за: Інституційні форми забезпечення зовнішньої політики України у двосторонніх відносинах з РФ [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/14.htm>.
- ¹⁸ Проблеми та перспективи співробітництва України та Росії // Національна безпека та оборона. – 2006. – № 5. – С. 25.
- ¹⁹ Жулинський М. Чому свобода з острахом зазирає в скриньку Пандори /Микола Жулинський // Універсум. – 2010. – № 3-4. – С. 2.
- ²⁰ Патріарх Кирило пообіцяв зближувати Україну з Росією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/patriarh-kirilo-poobicyav-zblizhuvati-ukrayinu-z-rosiyeyu.html>.
- ²¹ Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
- ²² Інституційні форми забезпечення зовнішньої політики України у двосторонніх відносинах з РФ [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/14.htm>.
- ²³ Договір між Російською Федерацією і Україною про російсько-український державний кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_157
- ²⁴ Матеріали визита в Україну Президента РФ В. Путина 23-24 января 2004 года. – Киев. 23 января 2004 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/articles/2004/01>.
- ²⁵ Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>.
- ²⁶ Информационный бюллетень МИД РФ. – 2002. – 16 окт.
- ²⁷ Українсько-російські відносини: прагматизм стратегічного партнерства // Зовнішні справи. – 2010. – № 9-10. – С. 9.
- ²⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/big/text168/pg12.htm>.
- ²⁹ Україна і Росія домовилися почати демаркацію кордону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.4post.com.ua/politics/163256.html>.

Kukhta I.P. The main directions and problems of political cooperation between Ukraine and Russian Federation at the beginning of the XXI century / Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The author identifies in the article the main directions of Ukrainian-Russian intergovernmental cooperation at the beginning of the XXI century and examines the challenges of cooperation between Ukraine and Russian Federation in the political and humanitarian spheres.

Key words: Ukraine, Russian Federation, Ukrainian-Russian relations, political cooperation.

Кухта И.П. Основные направления и проблемы политического сотрудничества между Украиной и Российской Федерацией в начале XXI века / Министерство иностранных дел Украины.

В статье автор выделяет основные направления украинско-российского межгосударственного сотрудничества в начале XXI века и анализирует проблемы сотрудничества между Украиной и Российской Федерацией в политической и гуманитарной сферах.

Ключевые слова: Украина, Российская Федерация, украинско-российские отношения, политическое сотрудничество.

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2011

Прийнята до друку 01.06.2011